

आष्टाङ्ग बृंदा

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

४२ वर्ष पहिले रामग्राम स्तूपको नजिक पाइएको
लोहरौली मन्दिरमा स्थापना गरिएको भगवान् बुद्धको मूर्ति

वर्ष २७

अंक ९

ने.सं. ११२० मिलापुन्हि
वि.सं. २०५६ पौष्पूर्णिमा

ब.सं. २५४३

इ.सं. २००० जनवरी

नारद विद्यमान

लुम्बिनीस्थि त सिद्धार्थ जन्मबेलाको मायादेवीमूर्ति

लिपिभास कालीन लिप्यात् आपसात् लिपीं छै । यह
लिपि लिप्यात् लिप्यात् लिप्यात् लिप्यात् लिप्यात्

आनन्दभूमि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

वर्ष २७, अड्ड १०, बु.स. २५४३, पौषपूणिमा

सल्लाहकार
भिक्षु कुमार काश्यप
फोन नं. २७१४२०
तीर्थनारायण मानन्धर
फोन नं. २७०३८९

सम्पादक
सुवर्ण शाक्य
फोन नं. २८१४९४
पोष्टबक्स नं. १४१८

मुद्रणप्रबन्धक
अष्टमुनि गुभाजु
फोन नं. २५४९९९

कम्प्युटर सेटिङ
भिक्षु पञ्चामृति
व्यवस्थापक एवं प्रकाशक
भिक्षु धर्ममृति

सचिव
आनन्दकुटी विहारगुठी
स्वयम्भू

वितरण व्यवस्था सहयोगी
केदारनाथ थ्रेछ
फोन नं. ३११६०७

कार्यालय
आनन्दकुटी विहार
स्वयम्भू काठमाडौं
पोष्टबक्स नं. ३००७
फोन नं. २७१४२०

बुद्धवर्त्तन

परवज्जानु पस्तिस्स निच्चं उज्ज्ञान सञ्ज्ञनो ।
आसवा तस्स बद्धन्ति, आरासो आसवक्खया'ति ॥

सँधै अर्काको मात्र दोष हेरी, यस्तो उस्तो भनी दोषारोपण गरिहिँड्ने मानिसको मनमा आश्रव बढेर आउँछ, आश्रव क्षय हुने बाटो टाढिदै जान्छ ।

उज्ज्ञान सञ्जी स्थिर सँधै अरू भिक्षुहरूले यसरी चीवर लगाए, त्यसरी काम गरे भनी अरूको दोषमात्र खोजिहिँड्ने गर्थे । उनको त्यो कुरा सुनी भगवान्‌ले भन्नुभयो— “भिक्षुहरू हो ! व्रत नियममा बस्नेहरूको आश्रयमा बसेर अरूलाई दोष दिँदा त्यसरी गरिहिँड्नु उचित होइन भन्दाभन्दै पनि जसरी त्यसरी अरूको बख्वाइँ गरिहिँड्छ र अरूको दोषमात्र खोजिहिँड्छ, त्यस्तो व्यक्तिले ध्यान आदि कुनै कुराको पनि साक्षात्‌कार गरी लिन सक्दैन । त्यस्तामा केवल आश्रवमात्र बढेर आउँछ ।” यसै सिलसिलालाई लिएर शास्ताले उपर्युक्त गाथा बताउनुभएको हो ।

ग्राहक शुल्क — आजीवन रु. १,०००/-, वार्षिक रु. ६०/-, एकप्रतिको रु. ६/-

बी.एस.प्रिन्टिङ प्रेस, लगान दलाली, काठमाडौं ।

मानवतावादी बुद्ध

४ चन्द्रकाजी शाक्य
यताबहाल, लगन टोल

भगवान् बिच्छ्याइएको आसनमा बस्नु - भयो । वक्तलिले भगवान्‌को बन्दना गर्दै वहाँसित निवेदन गर्नुभयो कि वहाँको दर्शनिको बडो इच्छा थियो जसलाई कृपापूर्वक वहाँले पूरा गरिदिनुभएको छ । भगवान्‌ले कोमल शब्दमा वक्तलिलाई भन्नुभयो "शान्त वक्तलि ! जस्तो तिमो गन्हाएको शरीर छ, त्यसै मेरो शरीर पनि छ । वक्तलि ! यस गन्हाएको शरीरलाई देखेर के लाभ ? वक्तलि ! जो धर्मलाई देख्दछ ऊ मलाई देख्दछ, जो मलाई देख्दछ, ऊ धर्मलाई देख्दछ ।" भगवान् बुद्धको आफ्नो शरीर को सम्बन्धमा आफ्ना शिष्यहरूलाई यही भन्नुहुन्थ्यो कि, "यस गन्दा कायालाई हेरेर के लाभ ?" (किमिना पूतिकायेन दिट्ठेन), यो एक यस्तो साहसिक वाणी हो जसलाई कुनै धर्म शास्ता गुरु आफ्ना शिष्यहरूलाई आजसम्म यस्तो भन्न सकेको छैन । रूपको आसक्ति तथागतमा बिल्कुल नष्ट भइसकेको थियो र त्यस आसक्तिलाई नहटाइकन कुनै बुद्ध - शिष्य बन्न सकैन ।

भगवान् बुद्ध श्रमण हनुहुन्थ्यो तर गृहस्थहरूप्रति सहानुभूतिरहित हनुहुन्थ्येन । कोलिय - दुहिता सुप्रवासाले, जो गर्भको असह वेदनाबाट पीडित थिइन्, जब आफ्ना पतिद्वारा भगवान्‌को चरणमा आफ्नो प्रणाम अर्पित गराएकी थिइन् त भगवान्‌ले उनीलाई आशीर्वाद दिई भन्नुभएको थियो, "कोलिय - पुत्री सुप्रवासा ! सुखी होसु, स्वस्थ होसु । सुखी तथा स्वस्थ भई उनको बिना कुनै कष्टले पुत्र प्रसव गर्नु ।"

यसप्रकार ब्राह्मणहरूका साथ पनि, जस्तो कि विश्वका सबै प्राणीहरूका साथ, भगवान्‌को पूरा सहानुभूति थियो । बाबरी ब्राह्मणको एक शिष्यले जब आफ्नो गुरुको तर्फबाट भगवान्‌को चरणमा प्रणाम अर्पित गरे त भगवान्‌ले आशीर्वाद दिई भन्नुभयो, "शिष्यहरूसहित बाबरी ब्राह्मण सुखी होस् । माणवक ! तिमी पनि सुखी होओ, चिरंजीवी होस् ।" यस आशीर्वचनहरूमा विचार गर्दा तथागतको करुणाको मानवीय स्वरूप हामी स्पष्टतः देख्न सक्तछौं ।

तथागत स्वागतवादी हनुहुन्थ्यो । सानो होस् या ठूलो, जो पनि जिज्ञासु वहाँकहाँ पुगदथ्यो, उसित वहाँ भन्नहुन्छ, "आऊ ! स्वागत ! ("एहि सागत") । ब्राह्मण सोणदण्ड (स्वर्णदण्ड) वहाँको यस विनम्रताबाट धेरै प्रभावित थियो । उसले नै हामीलाई यो बताएको छ कि श्रमण गौतम नै सबैलाई "आऊ स्वागत" भन्ने शास्ता हनुहुन्छ । (समणो खलु भो गोतमो एहिसागतवादी" एकचोटि जब सुन्दरी भिक्षुणी भगवान्‌को दर्शनार्थ श्रावस्ती गइन् तर तिनलाई स्वागत गर्दै भगवान्‌ले तिनलाई भन्नुभएको थियो, "आऊ कल्याणी; तिमो स्वागत छ।" "तस्मा ते सागत भद्रे" यसप्रकार महाकाश्यपसित पनि प्रथमबार मिल्दा भगवान्‌ले भन्नुभएको थियो "आऊ स्वागत," यसै साक्षि दिई बुद्धको कवि-शिष्य स्थविर वंगीशले भनेको छ, "बुद्धकहाँ मेरो स्वागत भयो ।" बुद्धशिष्य - वत्सल हनुहुन्थ्यो र आफ्ना शिष्यहरूको सम्मान गर्नुहुन्थ्यो । भगवान्

जब आपनो अन्तिम यात्रामा पावा र कुसिनाराको बीच गई रहनुभएको थियो त उताबाट औउदै गरेका पुक्कुस मल्लपुत्र नामक व्यापारीसित भेट भयो, जसले श्रद्धापूर्वक भगवान्‌लाई एउटा सिम्प्रिक रंगको दुसल्ला अर्पित गन्यो तर भगवान्‌त्यसलाई एकलैले कसरी ओढोस्? आनन्दलाई सम्मानित गर्न चाहनुहुन्थ्यो। वहाँले पुक्कुसलाई भन्नुभयो “पुक्कुस, दोसल्लाको एक छेउ मलाई ओढाइ देउ, दोसो छेउ आनन्दलाई” आनन्दलाई यसभन्ता बढी कृतार्थता के हुन सक्कथ्यो ? यो उल्लेखनीय छ कि जस्तै पुक्कुस मल्लपुत्र हिंडि गयो, आनन्दले पूरै दोसल्लाले भगवान्‌लाई ओढाइदियो । अन्य अवसरहरूमा भगवान्‌ले आपनो अरू शिष्यहरूलाई पनि उचित सम्मान दिनुभएको थियो । जब तथागतको बृद्धावस्थामा वहाँको लागि एक नियत शरीर सेवकको आवश्यकता पन्यो, त सारिपुत्रले आफूलाई यस कामको लागि अर्पित गरेको थियो, जसलाई तथागतले यसो भनी स्वीकार गर्नुभएन कि सारिपुत्र तथागत समान नै गम्भीर भई धर्मोपदेश गर्न सक्छ र जुन दिशामा सारिपुत्र जान्छ, त्यस दिशामा फेरि उनलाई जान आवश्यकता र हैदैन, यसैले यस्तो ज्ञानीबाट त्यो सेवा लिन सकिदैन । आपनो जीवनको अन्तिम समयमा जब सारिपुत्रले शास्तासित निर्वाण प्राप्तिको लागि बिदा मागे तब स्वयं शास्ता गन्धकुटीबाट बाहिर निस्कनुभयो र आपनो मुखबाट बार-बार उनको प्रशंसा गर्दै उनलाई बिदा दिनुभयो । शास्ताबाट अद्वितीय सम्मान प्राप्त गर्नेहरूमध्ये आर्य महाकाश्यप सदा स्मरण रहन्छ । उनलाई त शास्तालो जसरी आपनो वस्त्र बदली मित्र नै बनाई लिनुभयो । आपनो चीवर महाकाश्यपलाई दिनुभयो र महाकाश्यपको चीवर आफूले लाउनुभयो । यी

सबै यस ढंगले गरियो कि मानौं केही गरिरहेकै छैन । बाटो मा एक ठाउँमा विश्रामको लागि बस्नुभएको थियो कि महाकाश्यपको चीवर हातले छामेर भन्न लाग्नुभयो कि यो धेरै नरम छ । झट महाकाश्यपले आपनो त्यस वस्त्रलाई ग्रहण गर्न बुद्धलाई प्रार्थना गरे । “तिमी के लाउँछौं ?” “म बुद्धले दिनुभएको वस्त्र लाउँछु, यदि त्यो मलाई मिल्दछ भने ।” परन्तु, महाकाश्यप ! मेरो वस्त्र त झुत्रो सनको हो । प्रायः फाटिसकेको छ ।” महाकाश्यपले ढिलो गरेन र गुरु-शिष्यले आ-आपना वस्त्रहरू अदल-बदल गर्नुभयो । महाकाश्यपको लागि यो जीवन पर्यन्तसम्म गौरव बन्नगयो र भिक्षुसंघले उनलाई अरू बढी सम्मानको दृष्टिले हेर्न लागे किनकि शास्ताले आपनो वस्त्र लाउनको लागि योग्य केवल उनैको सम्झनुभयो ।

योग्य जिज्ञासुहरूप्रति तथागतको विशेष अनुकम्पा थियो । कति चोटित वहाँले टाढा टाढासम्म गई यस्ता साधकहरूको अगुवाइ गर्नुभयो । यो सौभाग्य महाकाश्यप तथा अन्य कतिपय भिक्षुहरूलाई मिलेको थियो । भनिएको छ कि महाकपिनको स्वगातार्थ भगवान्‌चन्द्रभागा (चिनाव) नदीको किनारासम्म जानुभएको थियो । यो भिक्षुकुक्कुटवती नगरको निवासी थियो, जुन वर्तमान काबुल नदीको आसपासको प्रदेशमा थियो । बुद्धको आविर्भावको समाचार सुनेर मध्य-देशतर्फ हिँडेको थियो । बुद्धले आपनो ज्ञानले यो जान्नुभयो र चन्द्रभागा नदीको किनारामा जानुभई उनको स्वातग गर्नुभयो ।

योग्य भिक्षुहरू र भिक्षुणीहरूको मात्र होइन गृहस्थस्त्री-पुरुषहरूलाई पनि भगवान्‌ले कति अवसरहरूमा उन्मुक्त कण्ठले प्रशंसा गर्नुभएको

थियो । विशेषतः गृहस्थहरूमा नकलु-माता तथा नकुल-पिता वहाँबाट प्रशंसा पाउनेहरूमध्ये मुख्य थिए । यी बृद्ध दम्पतीले कहिल्यै एक अर्कामाथि आफ्ना जीवनभर क्रोध गरेका थिएनन् । कति भिक्षुणीहरूले आफूलाई “बुद्धको औरस दुहिता हो भनी पुकारे जसबाट पत्तालाग्छ कि तथागतको करुणामा मातृ-जातिको अंश केही कम थिएन । स्त्रीहरूलाई प्रवृज्याको अधिकार पनि यसैले मिल्न सक्यो । कुक्कुटवती नगरको राजा महाकपिण जब संवेगापन्न भई बुद्धसित मिल्नको लागि निस्केको थियो त उसको पत्नी अनोजाले यही भनी उसको अनुसरण गरेकी थिई, “बुद्धको आविर्भाव केवल पुरुषहरूका लागि मात्र होइन स्त्रीहरूका लागि पनि हो ।” यसै मर्मलाई सम्मी भद्रा कापिलायिनी आफ्ना पति (महाकाश्यप) को साथ बुद्धको दर्शनका लागि हिँडेकी थिइन् ।

गल्ती गर्नेहरूप्रति पनि करुणा र अनुकम्पाको भाव देखाउनु तथागतको लागि केही कुनै ठूलो कुरो थिएन । एकपटकको कुरो हो वेरंजा (मथुरा र सोरोंको बीचको एक स्थान) को निवासी एक ब्राह्मणले भगवान्‌लाई वेरंजामा वर्षावास गर्ने निमन्त्रणा दियो । भगवान् वहाँ जानुभयो, तर त्यो ब्राह्मण बहुधन्धी थियो र उसले भगवान्‌को केही विचार गरेन । भगवान् बुद्धलाई धेरै कष्ट भयो । वहाँले तीन महीनासम्म केही कुटेका जौमात्र प्रतिदिन खानुपन्यो किनकि त्यस समय वेरंजामा अनिकाल परिरहेको थियो र त्यो जौ पनि बुद्ध र वहाँका शिष्यहरूलाई उत्तरापयका घोडाहरूका व्यापारीहरूकहाँबाट मिल्दथे, जुन त्यस समय त्यहाँ वर्षाको कारण प्रभाव ढालेको थियो । यत्तिको हुँदा सम्मपनि वर्षावासको समाप्तिमा भगवान् बुद्ध

अन्त जानुभन्दा पहिले वेरंजक ब्राह्मणकहाँ गई उसलाई आशीर्वाद दिन भुल्नुभएन । ब्राह्मण धेरै लज्जित भए, उसले क्षमा मागे । भगवान्‌ले त्यसमाथि अनुकम्पा गर्दै उसकहाँ भोजन गर्नुभयो र उसलाई आशीर्वाद दिई बिदा लिनुभयो । यसभन्दा केही विपरीत तर मानवताले उत्तिकै परिपूर्ण, बुद्धजीवनको एक अर्को प्रसंग लिऊँ । भद्रिय (भद्रिया, भागलपुरको नजिक, विहारमा) मा एकचोटि भगवान् धुम्दै जानुभयो र त्यहाँका मेण्डक गृहपति चाहन्थ्यो कि जबसम्म भगवान् भद्रियमा रहनुहुन्छ, उसैलाई वहाँको नित्य सेवा गर्ने अवसर मिलोस् । यस्तै उनले भगवान्‌सित प्रार्थना पनि गरे, भनिएको छ कि तथागत उसलाई सूचना नै नदिइकन त्यहाँबाट एक दिन जानुभयो । जसले केही सोचिविचारै गरेन, त्योसित विदा लिन र उसकहाँ भोजन गरी अनुगृहित गर्न जानुभयो र जो नित्य सेवा गर्न चाहन्थ्यो, उसलाई सूचाना नै नदिई हिँड्नुभयो । तथागतहरूको स्वभावको गम्भीरताबारे थाहा पाउनै सकिदैन ।

बुद्ध बहुजन हितवादी हुनुहुन्थ्यो । आफ्नो जीवनको बहुनजनको हितको लागि मान्नुहुन्थ्यो वहाँको जीवनको सानोभन्दा सानो घटनामा यो भावनाविधि मिल्दछ । एकपटकको कुरो हो कि भगवान् कुशिनारामा जानुभयो, त्यहाँको एक मल्ल सरदार, जसको नाम रोज थियो, भगवान्‌लाई आफूकहाँ भोजन गर्नको लागि निमन्त्रित गन्यो र वहाँसित प्रार्थना गन्यो “भन्ते ! राम्भो भयो कि तपाईं यहाँ हुनुहुन्छ, तपाईं र अन्य भिक्षुहरू मकहाँ भोजन, वस्त्र, आसन आदि ग्रहण गर्नुहुनेछ । अरू कहाँ होइन !” बुद्धले उसलाई उत्तर दिनुभयो, “रोज ! तिमीसरह जुन मानिसहरूले धर्मलाई अपूर्ण

ज्ञान र अपूर्ण दर्शनले देखेका छन्, उनीहरूलाई नै यो हुन्छ कि भगवान् हामीकहाँ नै भोजन, वस्त्र, आसन आदि ग्रहण गर्नेछ, अरु कहाँ होइन। त रोज, हामी तिमो पनि भोजन ग्रहण गर्दौं अरुहरूको पनि।” “तेन हि रोज तब चेव पटिग्रहस्सन्ति अञ्जेसं चाति।”

पालि-परम्पराअनुसार बुद्धले पैतालीस वर्षसम्म घुम्दै फिर्दै धर्मोपदेश गर्नुभयो, र संस्कृत वौद्ध ग्रन्थहरूको परम्पराअनुसार ४९ वर्षसम्म। लङ्कावतार-सूत्रमा बुद्ध भगवान्ले भन्नुभएको छ, “यी उनांचास वर्षहरूमा मैले धर्ममाथि एक शब्द पनि बोलेको छैन।” धेरै आश्चर्यजनक कुरा! बुद्ध भगवान्ले आफ्ना शिष्यहरूलाई र भावी जनतामाथि अनुकम्पा गर्दै यतिका धर्मदेशना गर्नुभयो कि ती त्रिपिटक जस्तो विशाल साहित्यमा भरिएको छ। तैपनि वहाँ भन्नुहुन्छ - मैले धर्म सम्बन्धमा एक शब्द पनि बोलेको छैन। यो तथागतको बेमेलको सूचक हो वहाँको पूर्ण निर्लिप्ताको प्रमाण हो। पालि महापरिनिब्बाणसुत्तमा पनि हामी देख्दछौं कि वहाँको महापरिनिर्वाणको अवसरमा जब आनन्द वहाँसित प्रार्थना गर्दछ कि वहाँले संघको लागि केही बताइदेओस, तब तथागत भन्नुहुन्छ कि वहाँलाई कहिल्यै यस्तो धारणा भएन कि वहाँले संघलाई स्थापित गर्नुभएको छ या कि

संघ वहाँको सहारामा छ, वहाँलाई संधको विषयमा के भनौं? चाहे यसालाई हामी तथागतको लोकोत्तर विनम्रता भनौं, चाहे अनासक्ति, चाहे महायानिक पारिभाषिक शब्दमा वहाँको “अनाभोग च या” यो बुद्धको जीवनको एक भारी विशेषता हो र वहाँको सम्पूर्ण मानवता यसैबाट निस्केको छ।

बुद्धको स्वभाव र वहाँको जीवनका घटनाहरूमाथि जति हामी विचार गर्दौं, उति नै बढी हामीलाई वहाँमा अन्तर्निर्विष वहाँको मानवताको दर्शन हुन्छ। बुद्धको जीवनको कोमलता लोकोत्तर थियो। वहाँको वाणीमा अपूर्व विलक्षणता थियो, जसले सबैलाई आफूतिर खिँच्दन्त्यो। क्रोधपूर्ण शब्द कहिल्यै वहाँको मुखबाट निस्केको थिएन। वहाँ एक यस्तो पुरुष हुनुहुन्थयो, जसको आंखिभौं कहिल्यै टेढो भएको देखिएको थिएन। वहाँ ‘अब्भाकुटिको’ थियो संकल्प वहाँको बशमा थियो। वहाँ मनुष्य थियो तर मनुष्यका दुर्बलताहरू तथा असंगतिहरूभन्दा माथि उठिसक्नुभैसकेको थियो। यसैले वहाँ पूर्ण पुरुष थियो। अन्ततः हामी वहाँलाई न मनुष्य भन्न सक्छौं न देवता। बुद्ध केवल बुद्ध हो जसको व्यक्तित्वमा मानवताको शुभ्र ज्योत्स्ना धर्मको स्थिति बनी चम्किरहेको छ।

प्रजापति गौतमी कुनबेला श्रोतापन्न भइन्?

- भगवान् बुद्ध कपिलवस्तुको राजदरबारमा जानुभई शुद्धोदन महाराजलाई धर्मोपदेश गर्नुभएको बखतमा प्रजापति गौतमी श्रोतापन्न भइन्।

के विश्वका मुख्य धर्महरू बुद्धधर्मको रूपान्तर हो ?

“सीखधर्म”

४ पुरुष शाक्यवंश

जन्त्र मन्त्र शब्द पूठ है, मत भरमो जग कोय ।
सार शब्द जानैविना, कागा हसें न होय ॥

तन्त्र-मन्त्र टोना सबै पूठ छ, यस भ्रममा
कोही नलाग्नु सार शब्द सार ज्ञानविना कसैले
केही उपलब्धि गर्न सक्दैन, काग जेगरेपनि जस्तो
अवस्थामा पनि हास हुन सक्दैन ।

यस तन्त्र मन्त्रसम्बन्धमा भगवान् बुद्धले यसरी
भनेको छ - “अंगविद्या, प्त्तारफुकविद्या, ज्योतिषविद्या,
तारणविद्या, स्वप्नव्याख्याविद्या आदि भौतिक
विद्याहरूलाई विश्वास गर्ने व्यक्तिहरूको निन्दा र
उपहास गर्नुभएको छ । सुत्तनिपातवृद्धकसुत र
विनयपिटक चूलवरग खन्धक ।

यी माध्यिका श्लोकहरूबाट सन्तपन्थीहरू पनि
बौद्ध आचरण गर्ने साधुहरू भएको मा कुनै शंका
नै छैन । बौद्ध सम्प्रदायमा पनि स्थविरवाद र
वज्रयानी नभई महायान सम्प्रदायसंसंग अति नजिक
भएको पाइन्छ । यस सम्बन्धमा बढी प्रष्ठ अर्को
एक कविता प्रस्तुत गरौँ ।

साध, सिद्ध बहुअन्तरा, साधुमता परचण्ड ।
सिद्ध जुतारे आपको, साधुतारे नौ खण्ड ॥

भावार्थ- सन्त र सिद्धमा ठूलो अन्तर छ,
यीमध्ये सन्तमत नै अत्यन्त श्रेष्ठ छ कारण सिद्धहरू
आफनो भलो गर्नेमा मात्र लाग्छन् भने सन्तहरू
सम्पूर्ण विश्वलाई नै उद्धार गर्नेमा लाग्छन् ।

स्मरण रहोस् यो भनाइ अहंत् बन्ने थेरवादीहरूलाई
महायानीहरूले दोषारोपण गर्ने एक भाव हो ।
महायानीहरू सन्तपन्थीहरूले भने जस्तै आफूलाई
जगत्प्राणीलाई उद्धार गर्ने बताउँछन् ।

अब आखिरमा सिद्धहरूले हिन्दूहरूलाई
आलोचना गर्ने नमूना कविता र सन्त कविरले
हिन्दूहरूलाई आलोचना गरेको कविता एक दुई
अक्षरमात्र फरक भएको बेग्लाबेग्लै दुई कविहरूका
एक एक कविताहरू प्रस्तुत गर्दछु ।

मटि पाणि कुसलई पढन्त, धरही बइसी अग्नि हुण्नत
कज्जे विरहई हुअवह होमे, अक्खि उद्धविअ कडुर घुमे ॥

सिद्धतिलोपा सिद्ध

मटि पाणि कुसलई पढन्त धरही बइसी अग्नि हुण्नन ।
कज्जे विरहई हुअवह होमे, अक्खि उद्धविअ कडुए
घुमे ॥

यी कविताहरूको भावार्थ- माटो पानी कुश
लिएर मंत्र पढ्छ । घरमा बसेर अग्नि होम गर्दछ ।
बिनामतलब होम गरेको पीरो धुवाले आँखा
पोलाउँछ । यी दुई कविताको एके भाव एकै शैली
र एकै कविता छन् । यो कविता एकै भएको भन्दा
पनि बढी महत्त्व वज्रयान सिद्ध कविहरू र आत्मा
र ईश्वरलाई मान्ने सन्तहरूको विचार र उद्देश्य
एउटै भएको पाइन्छ । यो नै बढी महत्त्वको छ ।

याद गर्नुपर्ने अर्को एउट विषय के छ भने वज्रयानको प्रभाव फैलनुभन्दा पहिले जुन जुन प्रान्तहरूमा महायानको बढी प्रभाव परेको थियो त्यस प्रान्तहरूमा सन्तपथीहरूको प्रभाव पुनः पर्न गएको पाइन्छ । त्यस प्रान्तमध्ये पंजाब प्रान्त पनि एक हो । यो प्रभाव खास गरी काश्मीरी बौद्धहरूको खास प्रभाव परेको पाइन्छ । यी सन्तपथीहरू खास गरेर अनीश्वर र अनात्मवाद परित्याग गरेर आत्मवादी र ईश्वरवादीको साथसाथ हिन्दूदेवताहरूलाई पूजागर्ने सम्प्रदाय भएर पनि हिन्दूसंस्कारलाई अपनाउन सकेन । यी तथ्यहरू माथिका कविताहरूबाट प्रष्टभएको पाइन्छ । हिन्दूहरूले मुसलामानहरूको देखासिकी गरी बौद्धहरूलाई बलपूर्वक हिन्दूधर्म लाङ्न प्रयास गरे । बौद्धहरूले स्वीकार गरे । अपनाए पनि तर बौद्ध संस्कार छुटाउन सकेनन् । त्यसकारण सन्तपथीहरू हिन्दूआचरण र बौद्ध संस्कारको सम्प्रदाय हो । यसैले यो सम्प्रदाय हिन्दूसम्प्रदाय र बौद्ध सम्प्रदायबाट अलग अलग भएको पाइन्छ । यस्तो अलग अलगका वाताराणको कारणले यस सम्प्रदायले आफै छुटै पहिचान स्थापित गर्न प्रयास गर्न्यो । केही हदसम्म सफल गर्न्यो पनि तर ती आशागरेको हो त्यति सफल हुन सकेन । त्यसको मुख्यकुरा हिन्दूहरू र मुसलमानहरूको कुदृष्टि परेको पाइन्छ । यो तथ्य राहुल सांसकृत्यायनको "बौद्ध धर्मका उत्थान और पतन भन्ने "गंगा" के पुरातत्त्वांकमा प्रकाशित यस लेखको आखिरी भागमा उल्लेख गरेको यस भावबाट जान्न प्रयास गरौ ।

"मुसलमानों की भाँति हिन्दूओं से पृथक् बौद्धों की जाति न थी । एक ही जाति क्या एक ही घरमे ब्राह्मण और बौद्धों दोनों मतों के लोग रहा करते थे । इस लिए अपने भिक्षुओं के अभावमे उन्हें मपनी

ओर खीचनेके लिए, जहाँ उनमे ब्राह्मण-धर्मी रक्त-सम्बन्धी आकर्षण पैदा कर रहे थे वहाँ उनमे सै जुलाहा धनिया आदि कितने ही छोटी समझी जानेवाली जातियों को मुसलमानों की ओरसे भय और प्रलोभन पेश किया जाताथा, जिसके कारण एक दो शताब्दियों मे ही बौद्ध या तो ब्राह्मण-धर्म मे मिलगये, या मुसलमान बन गये । महापण्डित राहुल सांसकृत्यायनको भनाई अनुसार पनि बौद्धहरू मुसलमान र हिन्दूहरूमा अंशवन्दा गरे जस्तै बाँडिन गयो । फरक यतिमात्र छ, बलपूर्वक भयो वा स्नेह पूर्वक तर विचारणीय छ कि बलपूर्वक बौद्धहरूलाई हिन्दूसंस्कार लाद्न प्रयास गरेको हो वा स्नेहपूर्वक माथि उल्लेख भएका सन्तहरको कविताहरूबाट महापण्डित राहुल सांसकृत्यायनले कल्पना गरेअनुरूप दाजुभाइको भातृत्वको वातावरण हिन्दूहरूले व्यवहारमा गरेको जस्तो देखिदैन तर मुसलमानहरूको जस्तै कठोर भावनाबाट प्रेरित भएर बौद्धहरूलाई हिन्दू बनाएको नभएपनि हिन्दूहरूले पनि बौद्धहरूलाई धर्म परिवर्तन गराउन केही दबाव दिएको प्रष्ट झलिकन्छ । त्यसकारण बलपूर्वक लादेको आत्मवाद, ईश्वरवाद र हिन्दूदेवताहरूलाई पूजन गर्ने आदि हिन्दूसंस्कृतिलाई बौद्ध सन्तहरूले आफ्नो चेतन मनले स्वीकार गर्न्यो तर अचेतन मन अथवा खास संस्कारले स्वीकारेन । यसै कारणले यी सन्तपथीहरूलाई हिन्दूहरूले हिन्दूत्वको व्यवहार गरेनन् । हिन्दूसम्प्रदाय भएको गनेनन् ।

सन्तहरू हिन्दूसमाजमा धुलमेल हुन नसकी आफैले एक सम्प्रदाय स्थापना गर्न प्रयास गरेको पाइन्छ । त्यो समाजमा खास को को छ त्यो प्रष्ट छैन कारण सन्तहरू धर्म प्रचारार्थ एक स्थानबाट अर्को स्थानमा चरण गरिरहेको हुन्छ । सन्तहरू खास गरी कविताको माध्यमबाट आफ्नो भाव

अथवा धर्म प्रचार गर्नुहुन्छ । माथि हामीले सन्त कविरको वर्णनबाट सन्तकविरलाई जान्ने प्रयास गरौं । अब हामी गुरु नानकको वाणीलाई जान्न प्रयास गरौं । गुरु नानक सिखहरूको मुख्य गुरुहरूमध्ये एक धर्म गुरु हुन् । डा. गिरिराजशरण अग्रवालले आफ्नो किताब गुरु नानकदेवमा उल्लेख गर्नुभएको जीवनीबाट एक दुई मुख्य अंशलाई लिएर वहाँको हो, वहाँको के उद्देश्य हो त्यो जान्न प्रयास गरौं । त्यसबाहेक वहाँका केही कविताहरूबाट पनि वहाँलाई जान्न प्रयास गरौं ।

एक काजीद्वारा यह पूछ्ने पर कि 'आप हिन्दू हैं या मुसलमान' नानकजीने कहा था:

हिन्दू कहो तो मारिये
मुसलमान भी नाहि
पाँच तत्त्वका पूतला
नानक मेरा नाम ।

खास गरेर बौद्धहरू आफूलाई मात्र होइन यो विश्व नै पञ्चतत्त्वबाट बनेको विश्वास गर्दछ र यो पञ्चतत्त्वले बनेका मानिसहरूमा केको जातपात ?

नानक ने उसके कंधे पर बडी सी गठरी देखेतो मुस्करासा बोले, अरे मरदाने, इतनी बडी गठरी कहाँसे बाँध लाए ?

मरदाने ने गठरी उतारी और बडे उत्साह से बोला " गुरुजी, गाँग बोलने मेरा भरपुर स्वागत किया, यह रेशमी, सूती, ऊनी कपडोंका ढेर उन्होंने श्रद्धाके साथ भेट किया है ।

गुरु नानक ने कहा-मरदाने यह अच्छा नहीं हुआ । हम तो गृहस्थ मेरे रहकर त्यागका उपदेश देते हैं और तुमने त्यागका रास्ता अपनाकर इतना लाभ किया ।

गुरु नानक ने मरदानेको समझाया, "जिस तरह दानदेने वालाको अपनी धर्म कमाई मेरे से दान देना चाहिए, उसी तरह दान लेने वाले को उतना हि दान लेना चाहिए जितने कि उसे आवश्यक है । जाओ, इस सामानको जरूरतमंदो मेरे बाटदो ।

मरदानाको अपनी भूलका अनुमान हुआ गुरु नानक की बात स्वीकार की । यसबाट के शिक्षा दियो भने दान त्यतिमात्र लिनुपर्छ, जति आवश्यक है, अर्को मानवले के क्रान्ति ल्यायो भने गृहस्थ भएर पनि धर्मक्षेत्रमा जोरी बनेर जीविका गर्न सक्छ ।

फिर उस रात नानक घर छोडकर चले गए । किसी को पता नहीं कि कहाँ है ? खोज आरंभ हुर्द पर कहीं न मिले तो लोग मरघट (शमशान) पर पहुँचे । नानक ने तो वहीं धर्ना जमा रखीथी । ध्यान मुद्रा मेरी लीन । यसबाट के थाहा भयो भने नानक एक ध्यानआचार्य हुनुहुन्छ ।

एक मुल्ला वहाँ आया । उसने एक हजारीको काबे की ओर पैर करके सोते हुए देखा । उसे बडा क्रोध आया । मुल्ला ने क्रोधभरी निगाह से नानक को देखा और अनेक पैर घसीटकर दूसरी तरफ कर दिया किन्तु मुल्लाके आश्चर्य का ठिकाना न रहा । उसने देखाकि जिस तरफ यात्री के पैर किए थे कावा उसी तरफ दिखाई दे रहा था । उसने फिर नानकका पैर घुमाए तो कावा भी उसी ओर घुमता दिखाई दिया

यसबाट के प्रष्ठ भयो भने नानक एक ध्यानी आचार्यमात्र नभई एक सिद्ध महापुरुष पनि हुन् । वहाँ सिखहरूको मुख्य धर्म गुरुमध्ये एक हुन् ।

अब वहाँको एक दुई कविताबाट पनि वहाँलाई जाने प्रयास गरौ ।

आदि जपुजी, सच
जुगारि सच
है भो सच
नानक होसी सच

नानकको शिक्षा यही छ कि यस्तो धर्म गर्नुपर्छ
कि जुन युगौं युगदेखि सत्य छ, वर्तमानमा पनि
सत्य छ भविष्यमा पनि सत्य नै हुनेछ । बुद्धको

भाषामा भन्ने हो भने आदि कल्याण मध्ये कल्याण
र अन्त कल्याण । यस कविताबाट यो प्रष्ट हुन्छ
कि सिख गुरु नानकको र बुद्धको वाणीमा कति
सामञ्जस्य छ, अब अर्को कविता अथवा वाणीलाई
हेरौ ।

क्रमशः

इतिहासमा सर्वप्रथम अस्पताल र
पशुचिकित्सालय स्थापना गर्ने श्रेय
मगध सम्राट् अशोकलाई छ ।

ज्ञानसाला

आमालाई समिँदा

- अनु. दिव्यरत्न

पार तर्ने कसरी आमालाई गुण तिरी,
भक्ति गर्न सकिन यो पापी मनले ॥

स्वर्गर्भमा राख्नुभई जन्म दिए पनि,
लेखाजोखा गरेन बालक हुनाले ।
छातीबाट आफ्ना दूध आमाले बगाई
त्यही दूध खाई अज्ञान भई हर्षले ॥

रंगमात्र फेरेछ, दूध खाएपनि,
दूध बन्यो केबाट सोचिहर्नू ज्ञानले ।
आमाको छातीबाट दूधको मुन्टो फिकी,
दूधको रूपमा रगत चुस्तौ हामीले ॥

वामेसरी खेल्दा संयोगले छल्दू पनि,
नदेख्दा आमाले खोज्ने गर्दिन् धन्दाले,
कहाँ गयो मेरो बच्चा कता पुगयो भनी,
नदेखेसम्म रून्धिन् नै अति कष्टले ॥

सिंगान, च्याल आदि गुहुसमेत पनि,
फ्याँक्नु भो फोहर घृणारहित मनले,
नुहाउन लगाई लुगासमेत फेरिइ,
रक्षा गरिदिनुभो स्वास्थ्यको दृष्टिले ॥

भन्न जानिन खान लाउन केही पनि,
खाउनु लाउनु आदि गर्नुभो आमाले
विभिन्न प्रकार खाना-पिना दिनुभई
अनेक स्वाद चखाउनुभो आमालाई ॥

भन्नुभो आमाले दोहन्याई तेहोच्याई,
येन केन गरी तोतेबोली जानी हालै ।
अति हर्ष मनले नाचिखेली,
पूरा बोल्न सिकिहालै आमाको गुणले ॥

खेलाउनुभो घरभित्र खेलौना ल्याई,
त्यसरी नै अक्षर क-ख देखि आमाले ।
घर तथा बाहिरको सिक्नुपर्ने जति,
सिकिहालै व्यवहार आमाको गुणले ॥

यौवनको साथमा गाली दिई संभाई,
बेला बखत हेरेर गर्नुभो आमाले ।
दूधको भरमा पाल्ने काम भएदेखि,
जगत्को दर्शन दिनुभो आमाले ॥

गौतम बुद्ध मनुष्य या देवता !

सुमित्रा श्रेष्ठ

यस संसारमा विभिन्न किसिमका मानिसहरू जन्मन्थन् र मर्द्धन्, त्यस्तै ऊ बाँचुन्जेल धेरै रामा नरामा कार्यहरू पनि गरिरहेका हुन्छन् तथापि यस्तै समाजमा गौतम बुद्ध पनि साधारण मनुष्यको रूपमा जन्मनुभई पछि बुद्ध कहलाउनुभएको थियो तापनि वहाँलाई प्रायजसो मानिसहरूले देवताको रूपमा मानिन्दै, पूजिदै आइरहेको छ ।

एक दिन गौतम बुद्ध उङ्गडा भन्ने ठाउंभा चारिका गरिरहनुभएको बेला त्यहाँ एकजना ब्राह्मणले बुद्धमाथि औखा गाडेर हेरिरहेका थिए र एकछिन पछि उसले गौतम बुद्धप्रति प्रश्न राखे- “के तपाईं देवता, गन्धर्व वा राक्षस के हो ? भनी प्रश्न गर्दा सो अवसरमा बुद्धले म गन्धर्व वा राक्षस कोही पनि हैन । यदि म त्यस्तो भएको भए ममा कामादि तृष्णा हुनुपर्ने थियो तर मैले ती सबैलाई प्रहीण गरिसकें, त्यागिसकें तसर्थ म श्रेष्ठ मनुष्य हूँ” भन्नुभयो । कमलको फूल जसरी हिलोमा उमेर हिलोमाथि आएर फुलेको हुन्छ त्यस्तै म पनि साधारण मनुष्यपरिवारमा जन्मेर पनि कामादि राग त्याग गरेको हुनाले म बुद्ध हूँ मैले बुद्धत्व प्राप्त गरिसकें, बोध गरिसकें तसर्थ ब्राह्मण म उत्तरोत्तर (श्रेष्ठ) मनुष्य हूँ ।

गौतम बुद्धले पीपलबोटको छहारीमुनि बसी बोधिज्ञान प्राप्त गर्नुभएको थियो । कृतज्ञताको स्वरूप बुद्धले सातदिनसम्म औखा नचिम्लाई अनिमिसलोचन पूजा गर्नुभएको थियो । आजकाल त्यस्ता कृतज्ञगुण देखिने मान्छेहरू धेरै नै बिरलै भइसकेको छ ।

वहाँले व्यवहार गरेर आर्दश देखाउनुभएको छ । वहाँ बुद्ध भएर ४५ वर्षसम्म “बहुजनहिताय बहुजनसुखायको ” लागि लोकचारिका गरेर बिताउनुभएको थियो । आफ्ना बालबच्चा र श्रीमान्को विरहले छटपटाएर पागल भएकी पटाचारालाई धर्म औषधी दिनुभयो, धर्मचक्षुको ज्ञान दिनुभएको थियो साथै दासीलाई दासीभावबाट मुक्त गरिदिनुभएको थियो ।

गौतम बुद्धलाई सारा प्राणीको दया राखी करुणा सहगत मनले धर्म पचार गर्दै हिँडनुभए तापनि अन्य व्यक्तिकिरूपसरह वहाँले पनि दोषारोपण खन्न परेको कुरा चिन्चामानविकाको कथाबाट स्पष्ट हुन्छ । कहिलेकाही भिक्षा नपाई घोडालाई खुवाउने दानाको खानासमेत खानुपरेको थियो साथै तिर्खाप्यासमाव नभई रोगले पनि वहाँलाई सताएको थियो । यी सब साधारण मानिसहरूमा देखार्पन्न रोग व्याधिहरू वहाँमा पनि देखिनुले वहाँ देवता नभई असाधारण मनुष्य हो भन्ने तथ्यलाई पुष्टि गर्दछ । वहाँ परिनिर्वाण हुने समयमा पनि आफ्ना श्रावकहरूलाई अर्ती उपदेश दिई यदि तिमीहरूमा बुद्ध, धर्म र संघप्रति शंका, उपशंका छ भने प्रश्न गर्न सक्नुहुनेछ भन्ने कुराले वहाँको स्वतन्त्र विचारधारालाई स्पष्ट्याउद्देश भने आफ्नो मृत्युपश्चात् धर्मलाई नै गुरुको रूपमा मान्नु भन्नुभएको थियो । यसरी ८० वर्षसम्म वहाँले “बहुजनहिताय बहुजनसुखाय” को लागि आफ्ना शिष्यहरूलाई हिँडाउनुभएको थियो भने आफू पनि

चारिका गर्नुभएको थियो ।

आफूले देशना गरेको धर्मलाई अन्वाधुन्द नमान्तु, बरु त्यसलाई आपनो मस्तिष्करूपी दिमागले केलाएर मात्र स्वीकार्तु भन्नुभएको थियो । मान्छेले जे गन्यो त्यही फल पाउँदछ भन्ने उक्तिलाई देशना गर्दै हेतुप्रत्यय धर्मलाई जनमानसमा

फैलाइदिनुभएको थियो, तसर्थ वहाँ देवता नभई उत्तमोत्तम मनुष्य हो भन्ने कुरामा कसैको दुई मत नहोला । वहाँले ८० वर्षको उमेरमा "सब्बं अनित्यं" सबै विनाशशील छ भन्ने स्वभावलाई यथार्थरूपमा सत्य साबित गर्दै कुशीनारा नगरमा महापरिनिर्वाण हुनुभएको कुरा अवगत गराउनुभएको थियो ।

सोतापन्न भनेको के हो ?

आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो, त्यहाँ जानुभयो अनि भगवान्लाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रसँग भगवान्ले यस्तो भन्नुभयो— "सारिपुत्र ! सोतापत्ति अङ्ग सोतापत्ति अङ्ग भनी यहाँ भन्दछन्, कुन चाहिँ सोतापत्ति अङ्ग हो ?

भगवान्को प्रश्नमा सारिपुत्रले जवाफ दिए —

- १) भन्ते सत्पुरुषसँग सत्संग गर्नु सोतापत्ति अङ्ग हो ।
- २) सद्धर्म श्रवण गर्नु सोतापत्ति अङ्ग हो ।
- ३) ज्ञानपूर्वक मनन् गर्नु सोतापत्ति अङ्ग हो ।
- ४) धर्मानुसार धर्म पतिपत्ति गर्नु सोतापत्ति अङ्ग हो ।

प्रस्तुति :

हेराकाजी सुजिका
नागबहाल, ललितपुर

छिमेकी देशहरूसित स्नेह-सरबन्ध

॥ आचार्य सत्यनारायण गोयन्का

छिमेकी बुद्धानुयायी देशहरूसित सम्बन्ध सुधार्ने बारे डा. भूपेन्द्र कुमार मोदीको मंतव्य मलाई बडो प्रिय लाग्छ किनभने म आफै पनि यस महत्त्वपूर्ण मुद्दाका निमित्त वषौदेखि यथाशक्ति प्रयत्नशील रहिआएको छु तर ध्यानमा राख्नुपर्ने कुरो के छ भने यो उद्देश्य अत्यन्तै आदर्शमय हुँदाहुँदै पनि यदि साधनहरूमा दोष भएमा सम्बन्ध सुधार्नुको सट्टा बिगार्ने कारण बन्न सक्छ । त्यहाँका मानिसहरूमा आ-आफ्ना देश अनि धर्म प्रति गहिरो तादात्म्य, ममता, सम्मान अनि गौरवको भावले पूर्ण स्वभाविक स्वाभिमानका साथसाथै सर्वदनशीलता पनि त्यक्तिकै गहन हुन्छ । अतः उनीहरूसित व्यवहार गर्दा हुँदो सदा सजग रहनुपर्दछ । हाम्रो कुनै पनि कार्यद्वारा हामीले उनीहरूलाई होच्याउन र आफूलाई ठूलो सिढू गर्दै उनीहरूमाथि आफ्नो प्रभुत्व स्थापित गर्न चाहैदैछौं भन्ने सदेह उनीहरूको मनमा उत्पन्न हुनगए यसको प्रतिक्रिया अत्यन्तै नकारात्मक र दौर्मनस्यतापूर्ण हुनजानु स्वभाविकै हुन्छ, यो प्रभुत्व प्रदर्शन चाहे राजनैतिक क्षेत्रमा होउन् वा धार्मिक वा सांस्कृतिक क्षेत्रमा । क्षेत्रफल र जनसंख्याको कारणले उनीहरूभन्दा निकै ठूलो देश हुँदाहुँदै पनि समझदारी केमा छ भने भारतले आफ्नो अहं त्यागेर अत्यन्त स्नेहसिक्तभावले उनीहरूलाई समानताको दर्जा देओस् । कुनै क्षेत्रमा पनि उनीहरूलाई होच्याएर उनीहरूमाथि आफ्नो महत्ता थोपार्ने कुनै सानोतिनो प्रयत्न पनि नगरोस् । हिन्दू - बौद्ध

एकताको वर्तमान कार्यशालाहरू जुन पृष्ठभूमिको आधारमा आयोजित गरिए छ, त्यसलाई नबदलाईकै यी मुलुकहरूसित हाम्रो सम्बन्धमा सुधार आउला भन्ने आशा गर्न सकिन्न ।

बुद्धलाई विष्णुको अवतार बताउनु

यसलाई लिएर केही वर्षअधिमात्र यी छिमेकी मुलुकहरूमा जुन तीव्र द्वेषात्मक प्रतिक्रिया भयो, त्यो हाम्रो सामु छैदैछ । कुनै पनि बुद्धका अनुयायीले यी निम्न कथनहरू कसरी सहन सक्लान् र ?

- बुद्ध यस्ता विष्णुका अवतार हुन् जसले पृथ्वीमा बारम्बार जन्म लिन्छन् अनि बुद्धका रूपमा जन्म लिएपछि पुनः कल्किका रूपमा मात्र होइन अपितु जब जब धर्मको हानि हुन्छ, तब तब त्यसको संस्थापनका लागि जन्म लिइ नै रहनेछन् । यी कुराहरू उनीहरूलाई कसरी सहनीय होला किनकि उनै गौतम सम्यक्सम्बुद्धका बारेमा यी कथनहरू भनिए छन् जसले भव-संसरणबाट मुक्त हुनका निमित्त आफ्ना अनेकौं जन्महरूमा विपुल पुरुषार्थद्वारा सबै धार्मिक पुण्य पारमितादि पूर्ण गर्नुभएको थियो अनि सनातन विपश्यना विद्याको खोज गरीकन त्यसको प्रयोगद्वारा पुनर्जन्म दिलाउने आफ्ना समस्त कर्म-संस्कारहरू र विकारहरू पूर्णतया निष्काशन गर्नुभइकन भव-

संसारबाट सर्वथा विमुक्त हुनुभयो । मुक्त अवस्था प्राप्त गरी उनले यी उल्लासपूर्ण घोषणा गर्नुभो- “अयं अन्तिमा जाति”-यो मेरो अन्तिम जन्म हो, “नतिथदानि पुनव्वोति”- अब मेरो पुनर्जन्म हुने छैन । यस्तो अवस्थामा उनको पुनर्जन्मको कथन बुद्धानुयायी छिमेकीहरूलाई कसरी स्वीकार्य र सहृय होला । पुनर्जन्मबाट नितांत छुटकारा पाएका बुद्धलाई बारम्बार जन्म लिने विष्णु भनी बताउनु बुद्ध-भक्तहरूका हृदयमा कति असहृय प्रहार पर्दछ, यसलाई बुझिलिनुपर्दछ । यदि हामीले बुद्धको पुनर्जन्म भविष्यमा बारम्बार भइनै रहनेछन् भनेमा बुद्धको उपर्युक्त घोषणालाई मिथ्या सावित गर्न चाहेको हुनेछ ।

- २) यो भन्दा पनि दूषित(खराब) कथन जुनचाहाँ कुनै पनि बुद्धभक्तको हृदयमा बर्दी (भाला) गाडिए भै पीडादायक हुन्छ त्यो हो बुद्ध विष्णुका सदगुणका होइनन् तर उनमा निहित दुर्गुणका अवतार थिए - तिनी मायामोहका अवतार थिए । तिनी अवतरित हुनुभएको कारण नै आफ्ना प्रपञ्चनापूर्ण वाकचातुर्यद्वारा आसुरी वृत्ति भएका मानिसहरूलाई वैदिक कर्मकाण्डहरूबाट विमुख गरी उनीहरूका सदगतिका मार्ग बन्द गरिदेउन्, अर्थात् उनीहरूको अधोगति निश्चित् गरिदेउन् ताकि विष्णुभक्त इन्द्र अनि उनका देवताहरूको स्वर्गको राज्य निष्कंटक र सुरक्षित रहन सकोस् । बुद्ध र उनका शिक्षालाई कलंकित गर्न यी कल्पनाजन्य मिथ्या मिथकहरूको आधारमा बुद्धलाई

विष्णुका नवौं अवतार सिद्ध गर्नु कुनै पनि बुद्ध-भक्तलाई कसरी स्वीकार्य र सहृय हुन सक्ने हो र ? केही वर्ष अघि थाइलैण्डमा यस्तै सोनी टेलिभिजनद्वारा प्रसारित प्रसङ्ग लिएर अप्रिय प्रतिक्रिया स्वरूप भएका घटनाहरूबाट पाठ सिक्नुपर्दछ, समझदारी यसैमा छ । यदि बुद्धलाई विष्णुका अवतार सिद्ध गर्ने प्रयास गरिए भने बितेका दिनहरूमा जति छिमेकी बुद्धानुयायीहरूलाई गहिरो चोट पुगेको छ, त्यसलाई पुनः कोट्याउने काम मात्र हुन जानेछ । यी मिथ्या प्रचारलाई पुनः जीवित गरेर हामीले यी मुलुकहरूसित आफ्नो सम्बन्ध सुधार्ने आशा कसरी गर्न सक्छौं ?

- ३) यति मात्र होइन, यही विष्णु पछि गएर कलिकका रूपमा दशौपल्ट अवतरित हुने छन् अनि त्यस अवतारको एउटै मात्र लक्ष्य नै बौद्धहरूसित युद्ध गर्नेछन् र भारतमा मात्र होइन, तर छेउछाउका मुलुकहरू अर्थात् चीनसम्मकै सारा बौद्धहरू सखाप (सफाचट) गर्नेछन् - भनेर पनि बुद्धानुयायीहरू सुन्धन् । यसका लागि राम-रावणको जस्तो घोर युद्ध गरीकन अवतारी कलिक सारा बौद्धहरूलाई, उनीहरूका नेतालाई, जसलाई जिन (बुद्ध) नाम दिइयो तथा शुद्धोदन र महामाया आदि सहित सबैलाई वध गर्नेछन् र विजयी हुनेछन् । यस्ता बुद्ध अनि बौद्ध विरोधी पौराणिक साहित्यको आधारमा अवतारवादलाई उजागर गरेर के हामीले यी छिमेकी बुद्धानुयायी मुलुकहरूसित सम्बन्ध सुधार हुने आशा गर्न सक्छौं र ? असलमा

बुद्ध विष्णुका अवतार भनिएका मिथ्या वार्ता
नउठाइएको भए नै वेश हुन्थयो । पछि
बुद्धा मलाई अभ के बढी आश्चर्य लाग्यो
भने स्वयं डा. मोदीलाई पनि बुद्धलाई विष्णुका
अवतार बनाइएको उद्गम-कथा कुन
कपोल-कल्पित कालिमासहित दूषित थियो
भनेर थाहा थिएन रे । यी कार्यशालाहरूमा
यस्तै अन्य मानिसहरू पनि अनेकन हुनेछन् ।
तिनीहरूले पनि अनजानै यी मिथ्यातत्त्वको
पृष्ठपोषण नै गर्लान् र छिमेकी मुलुकहरूसित
हाम्रो सम्बन्धमा विष मात्र घोलिदेलान् ।

बुद्धका शिक्षाको स्रोत वैदिक भनी बताउनु -

मलाई प्राप्त भएको यस्तै एउटा कार्यशालाको
एउटा पुस्तक सरसरि हेदा के प्रष्ट देखियो भने
कार्यशालाका प्रायः सबै भारतीय पंडितहरू
बुद्धका शिक्षाको वास्तविक स्रोत वैदिक परम्परा
नै हो भन्ने सिद्ध गर्न चाहन्छन् । बुद्धानुयायीहरूले
यसलाई स्वीकार्नुपर्छ भन्ने उनीहरूको आग्रह
छ । तर छिमेकीहरूले यसलाई कसरी स्वीकार
गर्लान् र ? किन स्वीकार गर्लान् ? उनीहरू त
बुद्धका शिक्षाहरूलाई एउटा नितांत स्वतंत्र श्रमण
परंपराको रूपमा स्वीकार गर्दछन् । वास्तविकता
त के हो भने बुद्धले एकजना अनुत्तर वैज्ञानिकले
भै मानवजातिका कल्याणका लागि मन र
शरीरको पारस्परिक सम्बन्धका विषयमा एउटा
महान खोज गर्नु भो जसको आशुफलदायी
परिणाम तिनताक पनि प्राप्त भएको थियो भने
आज पनि प्राप्त भइरहेकै छ । शारीरिक
संवेदनाहरूको माध्यमबाट मानसिक विकारहरू
जरोसहित उखेल्ने यो एउटा वैज्ञानिक विद्या
प्रकाशमा आयो । यस विद्याको बारेमा थोरै

भए पनि जानकारी राख्ने कुनै पनि बुद्धानुयायीले
कसरी स्वीकार गर्न सक्ला कि बुद्धले
मानिसहरूलाई केही दिनुभएन र जेजति दिनुभो
वैदिक परंपराबाट लिएर नै दिनुभो भनेर ! यो
विद्याको उपलब्धि पछि बुद्धले जुन उद्गार प्रकट
गरे अनि जसको पाठ ती देशहरूमा दिनहुँ पाठ
गरिन्छ, ती हुन्- पुब्बे अननुसुतेसु धम्मेसु
चवखु उदपादि.....- अधि अधि कहिल्यै नसुनेका
त्यो धर्ममा मेरो अन्तर्चक्षु खोलियो । जुन धर्म
अधि कहिल्यै सुनेकै पनि थिएन त्यसलाई उनले
वेदहरूबाट प्राप्त गर्नुभो भन्ने कसैले कसरी
मानिलिने ?

यस सम्बन्धमा ऐतिहासिक सत्यतालाई
राम्ररी बुझिलिन एउटा अर्को दृश्य हाम्रो सामु
छ । सम्यक् सम्बोधि प्राप्त गरीकन भगवान्
बुद्ध आफ्नो प्रथम उपदेश दिनका निम्नि
बोधगयाबाट ऋषिपतन मृगदारा (सारनाथ) तिर
प्रस्थान गरिरहनुभएको छ । बाटामा आजीवक
सम्प्रदायको उपक नाउँको एकजना नरन
संन्यासीले उनलाई देख्छ । बोधिको ओजले दीप्त
भगवान्को कान्ति अनि शान्तिपूर्ण मुहार देखेर
त्यो अत्यन्त प्रभावित हुन्छ र भगवान्सित
सोध्दछ-

'को वा ते सत्था ?' - तिम्रा गुरुको हुन् ?

'कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसि' - तिमीलाई
कसको धर्म रुचिकर लाग्छ ?

भगवान् उत्तर दिनहुन्छ-

'विमुक्तो सयं अभिज्ञाय'- स्वयं अभिज्ञान
प्राप्त गरी म मुक्त भएको हुँ !

‘न मे आचरियो अतिथि’- मेरा आचार्य कोही छैनन् ।

‘एकोमिह सम्मासम्बुद्धो’- म एकलो सम्यक् सम्बुद्ध हुँ ।

सम्बुद्ध उनैलाई कहलिन्छन् जो स्वयम्भू हुन्छन् । विना कुनै गुरु नै स्वयं परम सत्यको मार्ग खोजेर प्राप्त गर्दछन् । यस्तो अवस्थामा श्रमणपरंपराका महापुरुष गौतम बुद्धले वैदिक परम्पराबाट ज्ञान प्राप्त गरे वा यस्तो मिथ्या वचन भन्नाले बुद्धानुयायीहरूलाई असहय वेदना हुनु स्वाभाविक हो । यस्ता नितांत असत्य कुरा नबोलिकन यदि केवल यी दुवै स्वतंत्र आध्यात्मिक पुरातन परंपराहरूले समय-समयमा पारस्परिक आदान प्रदानद्वारा एक अर्कालाई प्रभावित गरेको छ भनी भनेमा यो बडो सत्य पनि हुनेछ र सहज स्वीकार्य पनि ।

भारत एउटा महान् देश हो । २६०० वर्ष पूर्व यहाँ अनेकौं परम्परा जन्यमान्य थिए तिनमा दुईवटा प्रमुख थिए- एउटा श्रमण परम्परा अर्को ब्राह्मण परम्परा । दुवै परंपराको अन्तिम लक्ष्य भवसंसरणबाट मुक्त हुनु हो तर दुवैको कार्य प्रणाली भिन्न छ । श्रमण परम्परा प्रत्येक व्यक्ति आफै श्रमद्वारा मुक्त हुने मान्यता राख्छ भने ब्राह्मण परम्पराले देव या ब्रह्मलाई याचना गरी मुक्ति प्राप्त गर्ने मान्यतालाई महत्त्व दिन्छ । बुद्ध श्रमण संस्कृतिका उन्नायक थिए । दुवै परम्पराहरूमा परस्पर विरोध र वैमनस्य पनि थियो । ब्राह्मणहरू श्रमणहरूलाई “थे च खो ते, मुण्डका समणका इष्मा कण्हा बन्धुपादापच्चा- (यी मथमुङ्डे श्रमणहरू इष्मा

छन् अर्थात् नीच हुन्, काला हुन्, ब्रह्मका पाउबाट उब्जेका हुन्)” भनी अपमानित गर्थे । यसरी नै श्रमणहरू पनि ब्राह्मणहरूलाई- “अन्तो जटा बहिजटा” तथा “जटिल” भनेर लाञ्छित गर्थे । श्रमण परम्पराका शास्ता भएरै पनि बुद्धले यो पारस्परिक विद्रेष हटाउन आजीवन प्रयत्नशील रहनुभयो ।

छिमे की मुलुकहरूसित सम्बन्ध सुधार्नकालागि हामीले उनीहरूका श्रमण परम्परालाई धेरै नभए पनि त्यति महत्त्व त दिनैपर्व जति याचना परंपरालाई दिइने गरिन्छ । श्रमण परम्पराका ती अनुयायीहरू वेदहरूको याचना परम्परालाई स्वीकार गरी उनीहरूसित जोडिन आउनेछन् भनी आशा गर्नु बिल्कुलै गलत हो । दुवै परंपरा भारतका महत्त्वपूर्ण धरोहर हुन् । दुवैलाई समान महत्त्व दिए कतै विग्रह विरोधको अवसर नै आउदैन । यसका विपरित बुद्धका शिक्षा वैदिक परम्पराको उपज हो भन्ने कथन त विग्रहविरोधकै कारण बनेछ । यसर्थ मलाई लाग्छ असल परिणाम पाउनाका लागि यी कार्यशालाहरूको मूल आधार बदलिनुपर्नेछ । वेश त के होला भने भारतका वैदिक र श्रमण दुवै परम्पराहरूलाई समान महत्त्व दिएर छिमेकीहरूसित अँगाल्ने सदप्रयास गरियोस् । यही कल्याणकारी सावित हुने छ । कसैलाई आफूभन्दा हीन सिद्ध गरेर उसलाई मित्र बनाउन चाहनु व्यवहारिक नीति होइन ।

भारतीय बौद्धहरूलाई साथलिनु आवश्यक छ-

भारतमा यति धेरै संख्यामा आफूलाई बौद्ध भन्न लागेकाहरूसित बिग्रैदै गइरहेको सम्बन्ध

सुधिएन भने छिमेकी मुलुकहरूले यस्तो स्थितिमार्यी कार्यशालाहरूका कुशल नियतलाई स्वीकार्नेछन् भनी विश्वास गर्न सकिदैन । प्रश्न केवल छिमेकी देशहरूलाई प्रसन्न पार्नु मात्र होइन तर आफ्नो देशको एकता र बाँकी रहेको अखंडतालाई कायम राख्नुपर्ने पनि छ । जन्मलाई लिएर वर्णहरूको स्थापना अनि त्यसैबाट भिन्न-भिन्न ऊँच-नीच मानिने अनेकानेक जातिहरूको उपज राष्ट्रको अखंडताका लागि घातक सिद्ध भएको छ र भविष्यमा अझ बढी घातक सिद्ध हुनेछ । कांचीका श्रद्धेय शंकराचार्यजी यस दिशातर्फ गंभीर चिन्तन गर्नुहुन्छ र ऊँचनीचको जातिजन्य भेद मेटिनु पर्छ भन्ने खूबै बुझ्नुहुन्छ भन्ने कुरा डा. मोदीबाट जान्न पाउँदा मलाई खुशी लागेको छ ।

मलाई पनि कांचीका श्रद्धेय शंकराचार्यजीको बारेमा जाति पनि सूचना प्राप्तभो, ती सुखदै नै पाएँ । मैले के सुनें भने उनी अत्यन्त उदारवादी, समझदार, दूरदर्शी हुनुहुन्छ । उनीसित कहरताको नामोनिशान छैन । भारतको एकता र अखंडतालाई बनाइराख्ने पक्षमा हुनुहुन्छ । उनीसित वार्तालाप गर्नुको उद्देश्य के हो भने के उनी यस भूमिकालाई जानीबुझीकन पनि अवतारको मुद्दा पुनः उठाउन चाहनुहुन्छ कि अथवा डा. मोदीका साथीहरूले मलाई रंगून छँदा आश्वासन दिएअनुसार शंकराचार्यजी वर्माको बाटो भएर हिँड्दै थाइलैड जानेछन् र उनले वर्माको एक वा दुईदिने सम्मेलनमा पुराना कुराहरूलाई भुलाइदिने आग्रह गर्नेछन् अनि जेजित भूतकालमा भए, त्यसका लागि प्रायश्चित गर्नु हुनेछ । भारतको

वस्तुस्थितिलाई हेर्दा मलाई यस आश्वासन प्रति विश्वास भइरहेको थिएन । ती दुई बन्धुहरूले वर्माको धर्म मंत्रालयका भूतपूर्व उपमंत्री अतिवर्तमानका बुद्धानुयायीहरूको संघका सभापति मेजर चिं ग्यूंका सामु यो आश्वासन दुष्टापूर्वक दोहोच्याए । तर पनि अंततः यस्तो केही पनि हुन पाएन । मलाई फेरि कुन कुरोको विश्वास हुदैन भने खूबै उद्धार हुँदाहुँदै पनि कांचीका श्रद्धेय शंकराचार्यजी यस दिशातर्फ केही गर्नसक्नु हुनेछ । जसबाट साँच्चै नै छिमेकी मुलुकहरूका मानिसहरूका प्रति हृदयमा शीतल मैत्रीको वर्षा होस् अनि उनी साँच्चै नै अन्तर्हृदयबाटै भारतका पक्षमा हुन जानेछन् भनेर । यदि यसो हुनगएमा देशका लागि यथार्थ बडो सौभाग्यको कुरो हुनेछ ।

जन्मको आधारमा मानिदै आइरहेको वर्णव्यवस्था यतिका जातिहरू र उपजातिहरूमा बाँडिएर देशको एकताकालागि एउटा ठूलो खतरा बनिसकेको छ । के यसलाई हटाउनका निम्नि कुनै ठोस कदम उठाउन सकिन्छ ? श्रद्धेय शंकराचार्यजीसित स्वयं भेटेर यी दुबै समस्याहरूप्रति उनका विचार जान्न चाहन्छु ताकि म के निर्णय गर्न सकूँ भने यस्तो कुनै कार्यशालामा मैले भाग लिनुपर्छ वा पर्दैन, जसको सुपरिणाम निक्लनमा तबसम्म मलाई गहिरो सदैह रहिरहनेछ जबसम्म मित्रताको लक्ष्यमा पुर्ने साधन बदलाइदैन । यदि यसलाई बदलाउन कठिन छ भने म आफूलाई यस्ता कार्यशालाबाट टाढै राख्नु नै उचित ठान्दछु । कुनै विवादमा पर्नु मेरो निम्नि न श्रेयस नै, न त मेरो स्वभावकै अनुकूल छ । म आफ्नो सामर्थ्य शक्ति अनुसार जुन काम गर्दैछु अनि जसबाट भारतको

अखंडतामा ठूलो बल प्राप्त हुनेछ भन्ने मलाई विश्वास छ, त्यसको गौरव-गरिमा सारा विश्वमा पुनर्स्थापित हुनेछ भन्ने लाग्दछ, त्यसै क्षेत्रमा म आफ्नो सारा ऊर्जा र शक्ति लगाई राख्यूँ- यही उचित छ। उपरोक्त समस्या नै मेरा लागि प्रमुख कारण थियो जसको लागि म श्रद्धेय शंकराचार्यजीसित स्वयं भेटेर विचार चाहन्थ्यै। तर हाम्रो पारस्परिक ऐतिहासिक वार्ता सफलदायी नहोस् भन्ने पनि म बिल्कुलै चाहन्न। यसैकारण भेटघाट गर्न उनको विचारसित अवगत हुन चाहन्छु।

मेरो सदैव हार्दिक कामना रहै आएको छ कि विश्वका सबै धार्मिक परंपराहरू एक अर्का प्रति स्नेह-भाव राख्नु। पारस्परिक मतभेदका कुनै पनि मुद्दालाई महत्त्व नदिई, शील,

सदाचार, संयम, चित्तको निर्मलता र तज्जन्य मैत्री, करुणा तथा सद्भावनालाई नै महत्त्व देउन्। भगवान् बुद्धको श्रमण परंपरा अनि वैदिक परंपरा पनि यही मूल आधारलाई महत्त्व दिई पारस्परिक सहयोग बढाउन्। यसो भएमा लुंबिनीमा हुने कार्यशाला अवश्य सफल हुनेछ। पवित्र हिमालयको आँगनमा बोधिसत्त्व शाक्य कुमार सिद्धार्थ गौतमलाई जन्म दिने पावन नेपाल भूमि पनि गौरवान्वित हुनेछ तथा जहाँ शाक्यमुनिलाई सम्यक संबोधि प्राप्त भयो त्यो पावन भारत भूमि पनि गौरवान्वित हुनेछ। कैयन शताब्दीदेखि स्नेह- संबंध राख्दै आएका यी छिमेकी मुलुकहरूका साथसाथै सारा विश्वको कल्याण हुनेछ।

(क्रमशः)

धर्मपद - १११, ११२

यो चे वस्ससतं जीवे- दुष्पञ्जो असमाहितो ।
एकाहं जीवितं सेय्यो - पञ्जावन्तस्स भायिनो ॥ १२ ॥

प्रज्ञाहीन भएर, ध्यानचित्त नभएको भएर, सयौ वर्षसम्म बाँचिरहनुभन्दा प्रज्ञावान्, ध्यानी भएर एक दिन मात्र बाँच्नु नै उत्तम ।

यो चे वस्ससतं जीवे - कुसीतो हीनवीरियो ।
एकाहं जीवितं सेय्यो - विरियमा'रभतो दल्हं ॥ १३ ॥

अल्छी, उत्साहहीन भएर सयौ वर्षसम्म जीवित भइरहनुभन्दा दृढ उद्योगी भएर एक दिन मात्र बाँच्नु नै उत्तम हो ।

(सहस्रवर्गो १२, १३)

ज्ञाति बन्धु

प्रकृति उपासिका

ज्ञाति बन्धुको सहीपक्षलाई केलाउने प्रयत्नमा, म अधि सदैच्छु । यसै सोचाइमा एक-डेढ वर्षअधिको अतीतमा, म आफै ठक्र खानपुग्छु । जब, म आफ्ना आफन्तको मृत्युको कारण, रोदनले गुन्जिएको बेलामा मृतकको अगाडि बसिर हैं । हलचलरहित त्यो कगङ्ग परेको शरीरलाई हेरिरहेदा मेरो आँखाबाट आँसु बर-बराउन थाल्छ । अनि मनमा छियाछिया हुदै यी अक्षरहरू कोरिन थाल्यो, "यस्तो रहेछ संसारको वास्तविकता, एक दिन म पनि यस्तै हुन्छु, अनि मेरा स्नेही भनाउँदा सब प्रियवर्गहरू पनि ।" यो कस्तो अनिवार्यता ! सबैले नचाहेदा नचाहेदै पनि भोगिनु पर्ने प्राकृतिक नियम । यो नियम एक दिन ममा पनि लागू हुन्छ । यो अवस्था मेरो आपनै परिवारमा पछि आउँछ । मप्रति धेरै स्नेह गर्ने, सधै सहयोग गर्न तयार हुने, मेरो निमित्त गुणको खानी हुनुभएका मेरा आभारि त वर्गबीच पनि यो नियम एक दिन अवश्य पनि सत्यताको रूपमा देखापर्नेछ । अनि मेरो मुटुलाई जोड्न नसकिने गरी टुकचाउदै, म आफैलाई आँसुले भरिएको खाल्डोमा पुरिन्छु होला । यस्तै, आफूले निजी अंशको रूपमा लिइसकेका ती दुःख र पीडालाई नियाल्दा म पनि मलामीको रूपमा रुदै गइरहेका दिदी बहिनीको माझमा बसी घाटसम्म पुगिसकेको रहेछु तर यहाँ म डाँको छोडी रुन पनि सकिन कि मलाई पनि लिन आउनु र म पनि सगै आउँछु भनेर । न त बहेको आँसुलाई नै र ओकेर मनलाई संज्ञाउन सकें कि यो जीवन भनेको हुरी बतासको दिशामा रहेको तेलबत्ती जस्तै हो ।

यसको वास्तविक सत्य एकपल्ट यो निभ्नु हो, बतासको झोक्काले पनि यो निभ्न सक्छ, तेल सकिएर वा बाल्नलाई राखिएको कपडाको धागो सकिएर भएपनि ।

तर, आज ती क्षणहरू बितिसके । वहाँ मेरो आफन्तको मृत्यु हुँदा वहाँको उमेर ५८ वर्षको थियो । यस्तै १०-१२ वर्षअगाडि मात्र पनि म आफै पनि वहाँको जन्म दिनको उपलक्ष्यमा दिइने दही चिउराको दान लिन भनी स्कूल जान अबेर हूनेगरी कुरिरहन्ये तर आज कति धेरै परिवर्तन भैसक्यो । वहाँप्रतिको विरह पनि घट्दै गयो, आज उसको नामपनि विस्तारै मबाट लोप हुदै गयो ।

न सोचिदिनुस्, कि यी सब मेरोमात्र आफन्तको दिनदशा भनी बरु सम्झनुस्, ती तपाईंका कुनै बितिसकेका आफन्तलाई । त्यसरी नै आउने ५०-६० वर्षपछि हाम्रो पनि नाम निशानसमेत यस ठाउँबाट हटिनेछ । यस्तो संसारमा किन हामी प्रिय, अप्रिय, स्नेही, अस्नेही र गुणी, वैगुणीको व्याख्यानमा मात्र अलिप्तरहने ? हो आजको प्रतिस्पर्धात्मक युगमा अतीत र अनागतको पक्षमा सोच्ने हामीमा फुर्सद छैन तर के वैज्ञानिक युग भन्दैमा हामी अमर हुन सक्छौ र ? के यहाँ आफू वरपर बस्ने बन्धुको मन दुख्छ भन्ने हुदैन र ? हामीले जथाभावी व्यवहार गरी आफ्नो तुच्छ स्वार्थले गर्दा अरुलाई हानी पुग्न जानु उचित हो त ? यी सब अकुशलको धेराभित्र परेको कर्म जस्तो लाग्छ । भनिन्छ, बाँचन चाहने जो कोहिले

विषपानलाई जति त्यागनु आवश्यक छ, त्यस्तै मनुष्यले अकुशल कर्मलाई त्यागनुपर्छ । यसको उत्पन्न शरीर, वचन र मन तीनै द्वारमार्फत् हुनजान्छ । त्यसैले अकुशल उत्पन्न प्रेरित हर-कुनै वा हर-कोहीबाट हामी सजग हुनुपर्छ । केरि निश्चन्त न हुनुसँग कि अकुशलको उत्पन्नमात्र अप्रिय व्यक्ति वा बस्तुबाट हुन्छ भनी । बरु यो सही हुन सक्छ कि कल्याणमित्रमा यो गुण हुन्छ, उसले आफ्नो मित्रको हितको निम्नि

निजी स्वार्थलाई त्याग गरी थप मिहेनत र तपस्यामा लागेको हुन्छ । बुद्ध हास्त्रा कल्याण बन्द्यु

हुनुहुन्छ, बहुजनको हितको निम्नि निजी स्वार्थलाई त्यागनुभयो । प्राणीमात्रलाई कल्याण हुने एकमात्र पक्षमा रहेर यो संसारको दुखबाट अलगिगएर जाने बाटो देखाउनुभयो । मृत शैय्यासँग दिनप्रतिदिन नजिकीदै गइरहेको हामी, जीवित व्यक्तिले थोरै नै भएपनि आफ्नो बेफुर्स्ती मनमा वहाँको उपदेशलाई स्थान दिनु ज्यादै हितकर हुन्छ । बुद्धलाई कल्याणमित्र अनि सच्चा ज्ञातिबन्धु मान्ने हामी विवेकी व्यक्तिले मिहेनत र सत्यको पक्षमा रही मेलमिलापपूर्ण वातावरणमा रही यी अमूल्यक्षणहरू तिउन कोशिस गर्न प्रसंशनीय हुन जान्छ ।

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया श्रद्धेय अध्यक्ष भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरया
अमूल्य ग्रन्थरत्न दशपारमिता याकनं हे निगूण संस्करण पिदनेत्यंगु दु ।

अथे हे

आनन्दकुटी विहारनिवासी भिक्षु पञ्जामूर्ति

अनुवाद यानाबिज्याःगु सफू

बुद्धधर्म व मेमेगु धर्म लिसें आनन्दकुटी विद्यापीठया सह-संस्थापक, बौद्ध विद्वान् भाजु न्हुच्छेबहादुर वज्राचार्य च्वयाबिज्याःगु बौद्ध जातकमालाया अंग्रेजी संस्करण

STORY OF JATAKAMALA

ब्वनादिसँ ।

सफू दडगु थाय् :-
आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू यैं
फोन नं. : २७४२०

मरणानुस्मृति भावना

अनुवादक तथा पद्धक्ता
धर्मरत्न शाक्य, त्रिशूली

फय् वैच्चंथाय् च्यानाच्चंगु, मत सीधें थ्व देह नं ।
 क्षय जुयाः सिनावनाः, भीगु जीवन फुनावनी ॥ १ ॥
 उकिं मेपिं सीगु खंकाः, थः नं अवश्य सी धकाः ।
 मरणानुस्मृतियात्, भावना यायेमाल न्हिथं ॥ २ ॥
 महासम्पत्तिशालीपि, प्राणीपि नं सिनावन ।
 अथे जि नं मसीमखु, छन्हु अवश्य सीतिनि ॥ ३ ॥
 प्राणी स्याइम्हं प्राणीपिन्त, तातुनाच्चंगु थें थन ।
 उत्पत्तियागु ल्यू ल्यू हे, मृत्युं जितः लिनाच्चन ॥ ४ ॥
 दिपाः मदेक न्त्याःवंह, सूर्य अष्ट जुयावनी ।
 वथें हे थुगु जीवन नं, मृत्युपाखे वनाच्चन ॥ ५ ॥
 पल्पसा व लः प्वपोचा, सितु चकाया लः फुति ।
 लखय् सालागु ध्वः थेंतुं, तुरुन्त हे मदैगु थ्व ॥ ६ ॥
 भीगु शरीर खः हानं, स्याः वैम्ह घातकयात ।
 पने मफैगु थेंतुं हे, मृत्युयात पने मंझु ॥ ७ ॥
 यशस्वी बलवान् जूपि, पुण्यवान् बुद्धिवान् हनं ।
 बुद्धिमान् जुयाच्चपि, बुद्ध, प्रत्येकबुद्धिपि ॥ ८ ॥
 मृत्युराजं क्षय यानाः, यंकाच्चंगु दु लोकसं ।
 जि थें जाःम्ह व्यक्तियागु, विषयद्य धायेगु छु थर्न ॥ ९ ॥
 जीवन आरक्षाया निर्ति, माःगु आहार प्रत्यय ।
 विरुप् जुयाः स्यनावं थें, स्यनावनीगु देह खः ॥ १० ॥
 पिनेया शस्त्र व थःके च्चंगु रोग उपद्रवं ।
 मिखा फुति याये मलावं, इन्द्रियादि सिनाच्चनी ॥ ११ ॥
 थुजाःगु थ्व देह धकाः, प्रज्ञाज्ञानं स्वयाः स्वयाः ।
 मरणानुस्मृतियात् भावना बृद्धि यायेमाल ॥ १२ ॥

बौद्ध गतिविधि

बुद्धपूजा

२०५६ पौष ७, काठमाडौं-

यहाँको स्वयम्भूस्थित आनन्द कुटीविहारमा नियमित रूपमा पूर्णिमाका दिन है आएको बुद्धपूजा एवं धर्मदेशना कार्यक्रम आज पनि सम्पन्न भयो । संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरबाट बुद्धपूजा सम्पन्न भई वहाँसमक्ष शील प्रार्थना गरी आजको कार्यक्रम सम्पन्न भयो । भिक्षु महासंघका अध्यक्ष, एवं त्रिपिटकाचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरबाट । आफ्नो देशनामा भन्नुभयो— शील, समाधि र प्रज्ञा नै बुद्धधर्मको मूल आधार हुन् । बुद्धको मूल प्रश्य नै यही तीन कुरामा रहेको छ । हामीले कुनै धर्म गर्दा शीलद्वारा सम्पन्न हुनुपर्ने अति आवश्यक छ । यदि शीलसम्पन्न नभएमा जोकोहीले जेसुकै गरेर हँडन सक्छ । दुःशील व्यक्ति कहिल्यै मुक्त हुैन र त्यस्ताहरु समाजमा ढाँगी मात्र हुन सक्छन्, त्यस्तासँग न समाधि हुन्छ न त

प्रज्ञा नै । त्यसैले सर्वप्रथम हामीले पवित्र जीवन यापन गर्न शीलसम्पन्न हुनु जरुरी छ । प्राणातिपात, सुरापान, कामेसुमिच्छाचार, अदिन्नादान, मुसावादजस्ता कुराहरूले संघे पर रहनुपर्छ । त्यस्ता कुकृत्यबाट हामीलाई कहिल्यै भलो भन्नुभयो । यस्तै समाधिले युक्त भई सम्यक्पूर्वक लाग्नुपर्छ र प्रज्ञाद्वारा युक्त भई संघे संयमित रही कुशलकर्म गरिरहनुपर्छ । यसरी आफूले सम्भी-बुझी व्यवहारमा आफूलाई उतार्न सकेको खण्डमा निर्वाण कुनै टाढाको कुरा हुन सक्दैन तर अन्धविश्वासमा लागेर कहिल्यै मार्गफलतिर पुग्न नसकिने कुरामा स्पष्ट पार्नुभयो । अन्त्यमा आचरण राप्नो गर्नुपर्ने तर्फ विशेष जोड दिनुभई देशना गर्नुभयो ।

उक्त बेला संघैजस्तै आनन्दकुटी दायकसभाद्वारा भिक्षुसंघ, अनगारिका संघ तथा उपासक उपासिकाहस्त्वाई जलपान एवं भोजन दान गरिएको थियो ।

प्रवचन कार्यक्रम

२०५६ भाद्र ११, ललितपुर-

प्रत्येक पूर्णिमाको उपलक्ष्यमा बौद्ध प्रवचन कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको बौद्ध परिषद्को नियमित कार्यक्रमअनुसार गत श्रावण पूर्णिमाको उपलक्ष्यमा ललितपुरको रुद्रदेव नगरपाल संस्कारित जेतवर्ण महाविहार द्वाःबहालमा 'वज्रयानका विशेषताहर' विषयमा एउटा प्रवचन कार्यक्रम सम्पन्न भयो ।

उक्त बेला वज्रयान विषयमा विद्यावारिधि गर्न शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा रहनुभएकी त्रि-चन्द्र क्याम्पसमा दर्शन शास्त्रका उप-प्राण्यापिका श्रीमती विमला मानन्धर (अमात्य) ले वज्रयान विषयमा प्रवचन दिनुभयो ।

परिषद्का अध्यक्ष महीश्वरराज वज्राचार्यको सभापतित्वमा सञ्चालन भएको सो कार्यक्रममा उपाध्यक्ष शान्तहर्ष वज्राचार्यले स्वागत भाषण गर्दै मानिस भएर जन्मेपछि कुनै न कुनै असल कार्यमा लागिरहनुपर्छ भन्नुहुै बुद्धधर्ममा चतुर्यार्थसत्यको प्रकाश पार्नुभयो ।

परिषद्का कार्यकर्ता श्री मीनबहादुर वज्राचार्यले उद्घोषण गर्नुभएको सो समारोहमा महासचिव डा. लक्ष्मण शाक्यले वक्ता श्रीमती विमला मानन्धरले वज्राचार्य विषयमा जुन किसिमले प्रवचन दिनुहुनेछ त्यही नै उहाँको असली परिचय हुनेछ भनी परिचय गराउनुभयो ।

संक्रान्ति बौद्धसभा

२०५६ पौष १, ललितपुर-

पाटन, दरबार ऐरियास्थित विश्व मैत्री विहारमा संक्रान्तिका अवसरमा मनाइएको बुद्धपूजा तथा बौद्धसभामा पञ्चशील प्रार्थनापछि भिक्षु सोभनले मरणानुस्मृति भावनाको व्याख्या गर्दै जीवन स्थिर नभएकोले अप्रमादी र उत्साही र्भई मानव जीवन सफल पार्नुपर्ने कुरामाथि प्रकाश पार्नुभयो ।

श्रीमती मोहन महर्जनले खानु पिउनुमा मात्र आशक्त नर्भई अनित्यभावना जगाउनुपर्ने चर्चा गर्नुभयो र लोकबहादुर शाक्यले हालै भैरहवामा सम्पन्न हिन्दू-बौद्ध सम्मेलनको क्रममा श्रद्धेय

शंकराचार्य जयेन्द्र सरस्वती तथा विपश्यनाचार्य सत्यनारायण गोयन्काको संयुक्त विज्ञप्ति प्रकाशित भएकोमा आइन्दा बुद्धलाई नवौ अवतार नभन्ने, हिन्दू र बुद्धधर्म स्वतन्त्र रूपमा रहेको कुरा बताउनुभयो ।

भाइलाल महर्जनले उद्घोषण गर्नुभएको त्यस सभामा प्रेमबहादुर वज्राचार्यले स्वागत मन्तव्य तथा शान्तमान शाक्यले धन्यवाद अर्पण गर्नुभयो । संक्रान्ति बौद्ध कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुभएका भिक्षु कालुदायी दिवंगत हुनुभएकोमा एक मिनेट मौनधारण गरी श्रद्धाङ्गलि अर्पण गरियो ।

विहार निर्माण

२०५६ पौष १, मकवानपुर-

यहाँको हेटौडा नगरमा शाक्य वज्राचार्य समूहको प्रयासबाट प्रज्ञा महाविहार नामकरण गरी एउटा विहार निर्माण भएको छ । यहाँ बौद्ध गतिविधिका विभिन्न क्रियाकलापहरु गरिने भएको छ । विहार सञ्चालनार्थ निकट भविष्यमा नै त्यहाँको विधान त्रयार गरिने भएको छ ।

साथै यस विहारले विधिवत् रूपमा प्रज्ञा ज्ञानमाला भजनखलःको नामले एउटा भजन संघ पनि त्यापना गरेको छ ।

परित्राण सम्पन्न

२०५६ पौष १४, काठमाडौं-

श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव सरकारको ५५ औं शुभजन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा आज पौसूफ सरकारको सुस्वास्थ्य एवं दीर्घायुको कामना गर्दै भिक्षु महासंघद्वारा स्वयम्भूषित आनन्दकुटी विहारमा महापरित्राण पाठ सम्पन्न भयो । संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थाविरबाट शील प्रदान गरी शुभारम्भ भएको उक्त कार्यक्रममा ठूलो संख्यामा उपत्यकाभित्रका

सम्पूर्ण बौद्ध विहारका भिक्षु अनगारिका तथा उपासक-उपासिकाहरूको उपस्थिति रहेको थियो । आनन्दकुटी दयकसभाको आयोजनामा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा उपस्थित सम्पूर्ण भिक्षु अनगारिका तथा उपासक-उपासिकाहरूलाई जलपान र भोजन पनि प्रदान गरिएको थियो ।

परियतिया पटीक्षा

११२० पोहेलाथ्व १५, यैं-

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया रवसालय न्त्याकावयाच्चंगु नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाया परीक्षा थ्वहे ने.सं. ११२० पोहेलागः १ निर्से द तक या दुने जुइगु जूगु दु । यलया मणिमण्डपविहार मूल केन्द्र जुयाच्चंगु थुगु शिक्षाया शिक्षाध्यक्ष भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरजु खः । प्रारम्भिक न्त्यापांगु दीनिसे कोविद अन्तिम दाँतकथा यानाः मुक्कं थपालय परीक्षा बिङ्गत आवेदन व्यूवःपिं मुक्कं १४० मह दुगु व परीक्षा मूल (प्रधान) केन्द्रनिसे यानाः १९ गू केन्द्रय जुइगु जूगु दु ।

प्रारम्भिक प्रथम वर्ष, द्वितीय दै, तृतीय दै यानाः स्वदै, प्रवेश न्त्यापांगु दै, निगूगु व स्वंगूगु दै यानाः स्वदै अले सद्धम्मपालक उपाधि छाँदै व कोविद स्वदानाप यानाः व्यथलातःगु थुगु परियति शिक्षाया परीक्षा प्रारम्भिक वा प्रदेशया परीक्षा थःथःगु हे केन्द्रय बीदुगु खःसा सद्धम्मपालक वा कोविदया परीक्षा प्रधान केन्द्रय वयाः हे व्यूबयेमाःगु यानातःगु खः ।

काठमाडौं उपत्यकाया थीथी केन्द्रय यानाः व्याकं १९ गू केन्द्र दुगु थुगुसीया परीक्षा क्वय न्त्यव्यव्या कथया विहार, विद्यालयस जुइगु जुयाच्चंगु खः । केन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक भिक्षु शीलशद्र महास्थविर जुयाबिज्या:गु थपालय थीथी केन्द्रय सुपरीवेक्षकया रूपय थुकथं भिक्षुपिन्त नियुक्त या:गुया लिसे- परीक्षा बिङ्गिपिनिगु ल्या समेतं थुकथं दुगु जुल ।

१) मणिमण्डपविहार, भिक्षु चन्द्रगुप्त-३९ मह/२) यशोधरा बौद्ध विद्यालय थैना ४० मह, भिक्षु श्रद्धानन्द/३) शाक्यसिंह विहार थैना-५९ मह, भिक्षु कौण्डन्य/ ४)

अभिनन्दन जुल

११२० कछलागः १२, यल-

थनया शाक्यसिंहविहार थैनाय अनगारिकापि जाणशीला व सत्यशीलापि प्रव्रजित जुयाबिज्या:गु न्यथदै वयंगुया लसताय वसपोलपिनि हनाय जूगु अभिनन्दन समारोहस संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरसमक्ष शील प्रार्थना यानाःलि बुद्धपूजा जुल । थुगु बेलय अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया अध्यक्ष भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरं धर्मदेशनाम् धयाबिज्यात- थैरवादी बुद्धशासनय-

धर्मकीर्तिविहार, श्रीघः यैं- ५१ मह, भिक्षु उदयभद्र/ ५) बौद्ध समंकृत विहार, ख्वप- २८ मह/ ६) प्रणिधिपूर्णविहार, बलम्बु-९६ मह/ ७) दीपंकर-नागबहाः-७६ मह, भिक्षु श्रद्धातिस्स/ ८) नगरमण्डप श्रीकीर्ति विहार, किपू-२२ मह, भिक्षु विमल/ ९) भासरा आवासीय मा.वि. पूर्णचन्दी, यल- ७४ मह, भिक्षु अशोककीर्ति/ १०) ज्योति विहार, चापागाउ-३१, भिक्षु कोलित/ ११) अमरापुर विहार, बुग-१८, भिक्षु उत्तर/ १२) जीतापुर विहार खोना- ५४ मह, भिक्षु धर्मसागर/ १३) विश्वशानित विहार मीनभवन-१८ मह, श्रामणे निग्रोध/ १४) परोपकार आदर्श मा.वि. भीमसेनस्थान-८४ मह, भिक्षु भद्रीय/ १५) वेलुवनविहार, थेचो-५३ मह, भिक्षु सुमेध/ १६) बुद्ध आदर्श मा.वि. लुम्बिनी-९८ मह/ १७) सिद्धिमंगल बुद्धविहार, थसि-१५ मह/ १८) बौद्धजनविहार, सुनाकोटी-४४ मह, श्रामणे र सानु/ १९) आनन्दकुटीविहार, स्वयम्भू-४० मह, भिक्षु सोभन/ थुलिसिन परीक्षा बिङ्गत आवेदन व्यूगु खः ।

बुद्धमूर्ति नीस्वन

११२० कछलागः १२, यैं-

थनया कंग त्वालय स्थानीय बासिन्दापि जानाः बुद्धमूर्ति स्थापना या:गु दु । थुगु ज्याइवलय संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरसमक्ष शीलप्रार्थना जूगु व भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरं बुद्ध महसीका: बुद्धपूजा यायेमाःगु खँया बारे थःगु मंखं प्वंकाबिज्या:गु जुल ।

अनगारिकापिसं आपालं दुःख कष्टसियाः बुद्धशासन थीर यायेगु ज्याय देन बियाबिज्या:गु दु । थथे हे वस्पोलपि परियति शिक्षा संचालन यानाः रवाहालि यानाच्चंपि खः ।”

बौद्ध विद्वान् धर्मरत्न शाक्य त्रिशूली वसपोल अनगारिकापिनि देनबारे मंखं प्वंकाबिज्या:गुया नाप अनगारिकाद्वय जाणशीला व सत्यशीलापिसं भिक्षुसंघ व अनगारिकापिन्त दानप्रदानया लिसे परित्राण न याकाबिज्या:गु खः ।

नेपालं पिदंगु न्हापांगु बुद्धधर्मया लयपौ

आनन्दभूमिया इनाप

पुनिहिपतिकं पिदनीगु आनन्दकुटी विहारया थुगु लयपौ
ताःलाकातयेया लागी, बुद्धधर्मयात् न्हिथं प्रचार प्रसार यानावं
वनेगु इवलय् छिकपिनिगु रवाहालिया आशा याना

- ६ बुद्धधर्म व दर्शनया अनुसन्धानात्मक व रचनात्मक च्वसुत वियादिसँ ।
- ७ बौद्ध गतिविधित छ्वयाहयादिसँ ।
- ८ थःगु व्यवसायया विज्ञापन वियादिसँ ।

ग्राहक ल्हापं -

दैछिया ग्राहक ल्हापं ६०/- छगूया दा-

आजीवन ग्राहक ल्हापं १०००/- तका ।

विज्ञापनया भा:

थाय	छगू पेज (पूरा)	बच्छ पेज	चकांछि पेज
दक्सिबय् ल्यूनेया कभर	३,०००/-	१,६००/-	-
दुनेया कभर	२,०००/-	१,१००/-	६००/-
दुनेया पेजय्	१,०००/-	६००/-	४००/-

दच्छितक थुलं वियादिउसा २०%, खुलातकया १५% व स्वलातकया १०% छूटया व्यवस्था दु ।

(विज्ञापन उपलब्ध गरिदिनुहुने महानुभावहरूलाई विज्ञापनबाट प्राप्त रकममध्येबाट १५ प्रतिशत

पारिश्रमिकस्वरूप दिइने व्यवस्था गरिएको जानकारी गराउँदछौ ।)

व्यवस्थापक

आनन्दभूमि

आनन्दभूमिको सानुरोध जानकारी

१. व्यवस्थापनसम्बन्धका केही कठिनाइले ग्राहकहरूमा समयमा पत्रिका पुऱ्याउन नसकिएको मा क्षमाप्रार्थी हुदै नयाँ वर्षको शुरूअंकदेखि समयमा पत्रिका पुऱ्याउने यथासंभव प्रयत्नरत रहने भएको छ ।
२. ग्राहकको म्याद सकिएका ले निरन्तरताको लागि शुल्क पठाई नवीकरणगर्नुहुन अनुरोध छ ।
३. आजीवन ग्राहक वा साधारण ग्राहकपर्यन्तमा पत्रिका नपुगेका ले आफ्नो पूर्ण ठेगाना लेखी पत्रिका नपुगेको सूचना पोष्ट बक्स नं. ३००७ वा संपादक, व्यवस्थापक, प्रकाशकमध्ये सुविधा पर्ने ठाउँमा लिखित खबर पठाउनुहुन अनुरोध छ ।
४. पहिले हुलाकदर्ता टिकट सहुलियत पाइआएको मा हाल सो सहुलियत उपलब्ध नहुने पोष्ट अफिसको व्यवस्था भएको ले पोष्टबाट पत्रिका पठाइने ठाउँमा पोष्टेज शुल्क छुट्टै लाग्ने भएको छ ।
५. नयाँ ग्राहक अभियान भइरहेको छ । यथाशीघ्र साधारण वा आजीवन शुल्क क्रमशः ६०/- वा १०००/- बुझाई सदस्यता ग्रहण गर्नुहुन अनुरोध छ ।
६. विज्ञापनदाता बन्नुभई आफ्नो व्यापारको प्रचार तथा बुद्ध्यर्मप्रतिको श्रद्धा अभिव्यक्तिगरी पत्रिकालाई सहयोग गर्नुहुन अनुरोध छ ।
७. लेखकहरूले लेख पठाउनुहुँदा साइज मिलेको कागजमा एकतिरमात्र बुझिने राम्रो अक्षरले लेखिल्याएको हुनुपर्दछ ।
८. अक्षर स्पष्ट नभएका फोटोकपी, कार्बोनकपी र लेखाइ भएको लेख रचना स्वतः निस्किय रहनेछ ।
९. बौद्धगतिविधिसंबन्धी समाचार पठाउँदा छोटो, उपलब्धपूर्ण कुरामात्र उल्लेख गरी पठाउनुहुन अनुरोध छ । प्रत्येक औंसीपछि पठाइएको समाचार पछिल्लो अंकमा मात्र राख्न सकिने छ ।
१०. विज्ञापनदर निम्नप्रकार छ:-
  - (क) सबभन्दा पछाडिको कभरको पूरा पृष्ठको ३०००/- र आधा पृष्ठको १६००/-
  - (ख) भित्री कभरमा पूरा पृष्ठको २०००/- आधा पृष्ठको ११००/- र चौथाइ पृष्ठको ६००/-
  - (ग) साधारण पेजमा पूरा पृष्ठको १०००/- आधा पृष्ठको ६००/- र चौथाइ पृष्ठको ४००/-